

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

23

Diasporan Viipuri

Muistojen kaupunki sotien jälkeen

TOIM.
SATU GRÜNTHAL & KRISTIINA KORJONEN-KUUSIPURO

Kannen kuva: Postikortti 1900-luvun alusta. Yksi Monreposin puiston
kiinalaisista kaarisilloista. Wiipurin Arkistoyhdistys (WAY), a5a71. Wiipuri.fi.

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 23
Diasporan Viipuri – Muistojen kaupunki sotien jälkeen

Toimittaneet:

Satu Grünthal (osan toimittaja)

Kristiina Korjonen-Kuusipuro (osan toimittaja)

Anu Koskivirta (sarjan päätoimittaja)

H. K. Riikonen (sarjan päätoimittaja)

lisa Aaltonen (sarjan toimitussihteeri ja kuvatoimittaja)

Taitto ja graafinen suunnittelu: Eemeli Nieminen

ISBN 978-952-69280-7-4 (sid.)

ISBN 978-952-69280-8-1 (PDF)

ISSN 1236-4304 (sarja)

Painettu: 2021, Digipaino Kirjaksi.net

Painosmäärä: 250 kpl

Ensimmäinen painos

Julkaisija: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, Helsinki

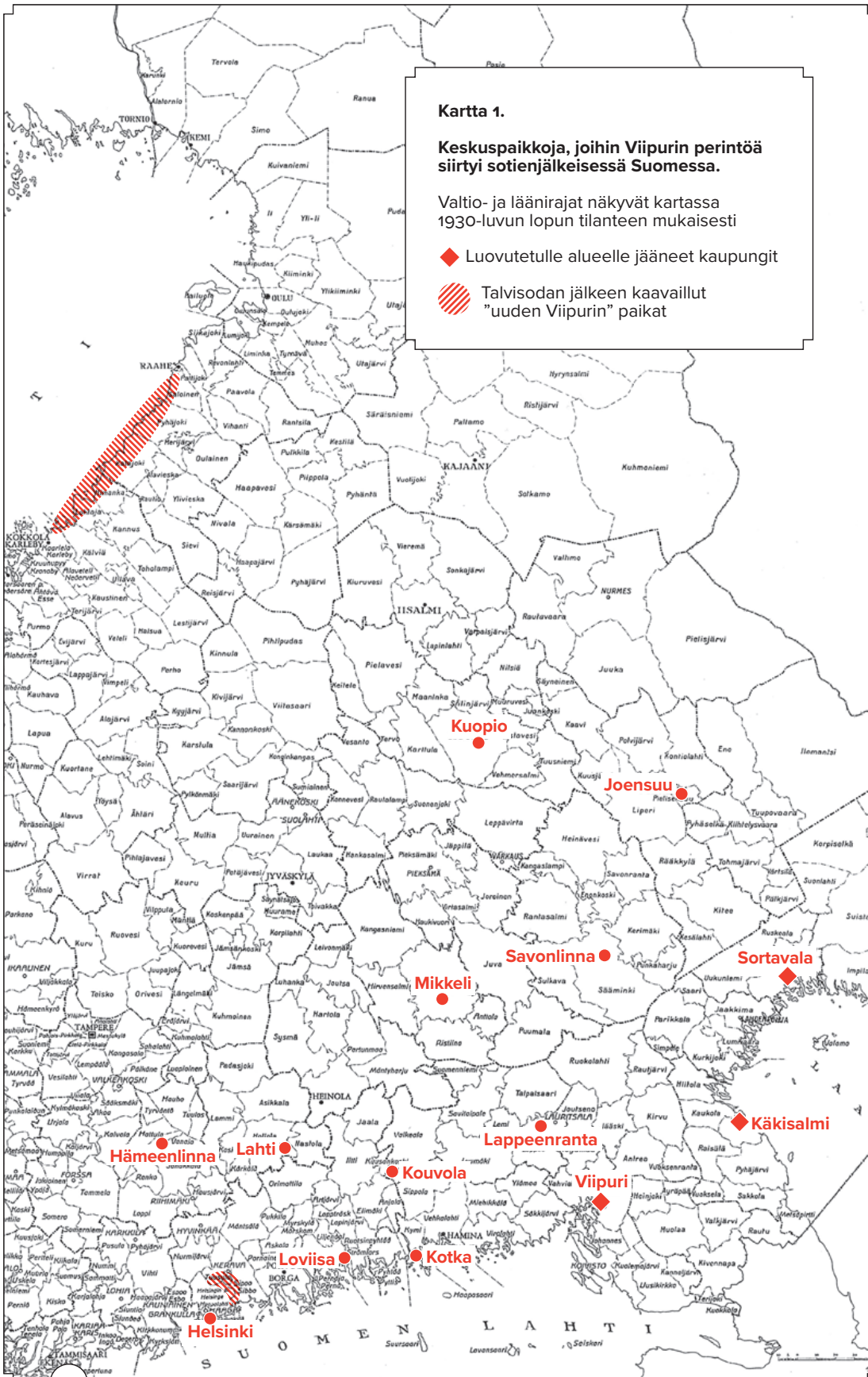
Haarautunut evakkotie – viipurilaisten organisaatioiden uudet kotipaikat

Tässä tekstissä tarkastelen Viipurin hallinnollisten, sosiaalisten ja kulttuurilaitosten sijoittumista muuhun Suomeen jatkosodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Minne uusia viipureita muodostui, ja miten uudet sijoituspaikat profiloituivat? Olen aiemmin tutkinut kaupungin laitosten siirtämistä lääninhallitusten ja maakuntaliittojen asiakirja-aineiston sekä ministeriöiden komiteamietintöjen avulla. Tämä kokonaisuus perustuu silti ensisijaisesti tutkimuskirjallisuuteen.¹

Talvi- ja jatkosodan rauhanteekojen jälkeen päättäjät suhtautuivat optimistisesti luovutetun Viipurin perinnön jatkumiseen muussa Suomessa. Kontrastia tulevaisuudenuuskolle loi toisaalta laaja käsitys siitä, että karjalainen kulttuuri katoaisi väistämättä siirtoväkisukupolven hiipuesssa.² Kymenlaaksossa Viipurin perinnönjakoa käynnisteltiin jo talvisodan jälkeen, jolloin oppeja sopeutumiseen etsittiin kaukaa historiasta. Tuolloin maakuntaliitto selvitti, millaisia kehitysimpulsseja Viipurin luovuttaminen Venäjälle oli luonut niille kaakkoissuomalaisille kaupungeille, jotka olivat jääneet Ruotsin yhteyteen vuonna 1721 solmitun Uudenkaupungin rauhan jälkeen. Kotkan kaupungin johto esitti Kotkaa Viipurin perilliseksi pian Moskovan rauhan astuttua voimaan,³ ja vuosien 1940–41 sanomalehtikeskustelussa uuden Viipurin viittaa sovitetiin myös Loviisalle ja Lahdelle.⁴ Sisäasiainministeriön toukokuussa 1941 asettama komitea sai tehtäväkseen harkita jopa kokonaan uuden asutuskeskusten perustamista niille Viipurin ja muiden luovutetun Karjalan asutuskeskusten entisille asukkaille, jotka eivät pystyneet saamaan toimeentuloa ja kunnollista asuntoa tuolloisilta sijoituspaikkakunnistaan. Komitea harkitsi tällaisen ”uuden Viipurin” sijoittamista joko Helsingin jatkoksi tai Pohjanmaalle Kokkolan ja Raahan välille (ks. Kartta 1). Suunnittelutyön keskeytti kuitenkin jatkosota.⁵

Talvi- ja jatkosodan jälkeen mikään itäsuomalainen kaupunki ei pystynyt saavuttamaan rajan taakse jääneen yliveraisen kilpailijan asemaa, koska seudulla ei ollut riittävän suurta, karjalaiskaupungin perilliseksi sopivaa keskuspaikkaa.⁶ Lähimmäksi Viipurin kokoluokkaa ylsivät Pohjois-Savon Kuopio ja etelärannikon Kotka, mutta niissäkin oli asunut sotien alla vain alle kolmasosa Viipurin tuolloisesta väkimäärästä. Saimaan rannoilta Mikkeli ja Lappeenranta olivat vielä puolet Kuopiota ja Kotkaa vähäväkisempiä, ja asukasluvultaan näitäkin huomattavasti pienempi oli Pohjois-Karjalan Joensuu.⁷ Sotien jälkeisinä vuosikymmeninä Joensuulle siirtyi silti luontevasti asemaa luovutetun Sortavalan ja muun Laatokan Karjalan kulttuurin uutena keskuksena.⁸ Maataloussiirtoväen asuttaminen välitti Sortavalan perintöä seutunsa keskuspaikkana myös Jyväskylään siinä kuin Viipurin perintöä Helsinkiin, koska maataloussiirtoväki pyrittiin asuttamaan näistä kaupungeista katsoen suunnilleen saman etäisyyden päähän kuin väestö oli asunut Karjalassa ennen alueluovutusta.⁹

Jatkosodan päätyttyä valtiolta uskoi, että vahvan karjalaiskeskuksen jättämä tyhjiö täyttyisi Suomessa luontaisen kaupunkikehityksen myötä. Kasvulle loivat edellytyksiä niin virkistävää elinkeinoelämä kuin 1940-luvun puolivälissä alkanut sijoituspäätösten sarja, joka hajautti Viipurissa toimineiden julkisten laitosten perintöä Itä- ja Kaakkois-Suomen aluekeskuksiin. Kaupungin perintö pirstoutui laajalle alueelle, koska jäljelle jääneessä Karjalassa ei ollut riittävän suurta kaupunkia, jonne viipurilaiset laitokset olisi voitu sijoittaa.¹⁰

Jälleenrakennuskauden optimismista kipeisiin sijoituspäätöksiin

Kun Viipurin läänin jäännösosat nimettiin keväällä 1945 Kymen lääniksi, läänin maaherrana jatkoi Arvo Manner, joka oli johtanut Viipurin lääniä jo 1920-luvun puolivälistä. Väliaikaisena läänikeskuksena toimi sodan jälkeen satamakaupunki Kotka, josta käsin kokoomuslainen maaherra ponnisteli luodakseen yhteishenkeä jäljelle jääneen lääninsä asukkaiden välille. Tehtävä oli haasteellinen, sillä Kymijoen teollistuneiden itärautojen ja Etelä-Saimaan-Vuoksenlaakson asukkaiden identiteetti ja murre, samoin kuin elinkeinot ja poliittiset katsannot poikkesivat toisistaan.¹¹

Kymenlaaksolaisten etua ajoi jo talvisodan jälkeen voimakas maakuntaliitto, kun vastaavalaaiset kuntien yhteistoiminnan muodot puuttuivat läänin hajanaisesta luoteis- ja pohjoisosasta. Siellä valtiorajan siirtyminen oli katkonut siteitä entisiin karjalaisiin keskuspaikkoihin – esimerkiksi Lappeenrannasta Viipuriin, Vuoksen seudulta Enson tehdasyhdyskuntaan ja Parikkalasta ja sen pohjoispuolelta Sortavalaan.¹²

Läänin Kymenlaakson ulkopuolisten alueiden suurin väestökeskus oli Lappeenranta, jonka omat päättäjät pitivät kaupunkiaan Viipurin ja Karjalankannaksen kulttuuriperinnön luontaisena jatkajana. Kunnianhimoisen tavoitteen toteuttamista hidastivat tosin jatkosodan jälkeiset ulkopoliittiset realiteetit: Lappeenranta sijaitsi liian lähellä itärajaa voidakseen kilpailla luovutetun Viipurin virastoista ennen kuin Suomen aluekokonaisuus oli vahvistettu rauhansopimuksessa. Vakiintumattomien olojen takia liike-elämäkin kaihtoi rajaseudun riskejä.¹³

Epävarmuuden aikaa kuvastaa Paasikiven hallituksen määräys poistaa kaikkien julkisoikeudellisten laitosten ja rekisteröityjen yhdistysten nimistä viittaukset luovutetun alueen paikkakuntiin. Vaatimuksella haluttiin osoittaa Suomen sitoutumista välirauhan ehtoihin. Läänin, hovioikeuden ja muistiorganisaatioiden nimet muutettiin, ja esimerkiksi Viipurin Suomalaisesta Kirjallisuusseurasta tuli vuoteen 1956 saakka Patentti- ja rekisterihallituksen ohjeistamana Viipurilaisten Suomalainen Kirjallisuusseura.¹⁴

Viipurin menetys merkitsi Lappeenrannalle silti piristysruisketta. Etelä-Saimaan kauppakamari alkoi toimia kaupungissa jo talvisodan jälkeen, ja kaupungista muodostui myös muunlaisen alueellisen yhdistystoiminnan keskus. Monia luovutetun alueen kulttuuri- ja sivistyslaitoksia asettui kaupunkiin omatoimisesti. Viipurista Lahden kautta Lappeenrantaan siirtyi esimerkiksi siirtoväen heimolehdeksi muuttuneen sanomalehti *Karjalan* toimitus. Siirtoväen sijoittumista kaupunkiin sen sijaan hillitsi 1950-luvun puoliväliin saakka muuta Suomea vaikeampi asutuspöytä. Lappeenrannasta tosin muodostui merkittävä Viipurin romanievakkojen keskittymä.¹⁵

Kulttuurisesti sekoittuneilla Lappeenrannalla ja Joensuulla oli puhdaspiirteisiin savolaiskaupunkeihin nähden etulyöntiasema kilvoittelussa Itä-Suomen henkisen elämän keskuksen paikasta. Monia Viipurissa sijainneita kirkollisia laitoksia ja tuomioistuimia sijoitettiin silti sodan jälkeen Kymen läänin rajojen ulkopuolelle Savoan. Tämä ei ilahduttanut Karjalan Liittoa ja muita siirtokarjalaisten edunvalvontajärjestöjä, jotka halusivat turvata karjalaisen kulttuurin jatkuvuutta muussa Suomessa. Kritiikkiä herätti jo valtioneuvoston päätös keväällä 1945 sijoittaa Viipurin evankelis-luterilainen piispanistuin, tuomiokapituli ja seurakuntien keskusarkisto pysyvästi Mikkeliin hiippakuntahallinnon kantaa kysymättä. Päätöstä perusteltiin Mikkelin sopivalla sijainnilla suunnitteilla olleen laajemman hiippakunnan keskuksiksi.¹⁶

Viipurin hovioikeus puolestaan sijoitettiin Itä-Suomen hovioikeutena Kuopioon, jossa se oli kokoontunut jo jatkosodan vuosina. Kuopiosta sai aluksi sijansa myös Savo-Karjalan maakunta-arkistoksi nimetty Viipurin maakunta-arkisto, kunnes sen asiakirjat sijoitettiin vuonna 1953 pysyvästi Mikkeliin. Pohjoissavolaisen Kuopion asemaa muunkin luovutetun Karjalan laitosten perillisenä korosti kaupunkiin Sortavalasta siirretty ortodoksisen kirkkokunnan arkkipiispanistuin. Viipurin ortodoksisen hiippakunnan hallinto sen sijaan oli jäänyt jo talvisodan jälkeen pysyvästi itäsuomalaisen kulttuurialueen ulkopuolelle Helsinkiin.¹⁷

Mielipahaa läänikeskuksen sijoitusratkaisusta

Siirtoväen edunvalvojien pettymykseksi valtioneuvosto ohitti sijoituspäätöksissään kokonaan Viipurin läänin jäännösosan eli Kymen läänin karjalaisalueet. Ankarin tappio koettiin taisteluksa maaherranistuimesta. Lappeenranta oli noussut vahvimaksi ehdokkaaksi Kymen läänin keskuksiksi, kun uudet valtiorajat oli vihdoinkin vahvistettu Pariisin rauhansopimuksessa helmikuussa 1947. Kaupungin kulttuuri- ja talouselämän elvyttyä maaherra Manner uskoi vahvasti Lappeenrannan edellytyksiin toimia sillanrakentajana Kymenlaakson ja läänin karjalaisalueiden välillä. Mannerin ja Kotkan päättäjien välien viileneminen oli heikentänyt vasemmistolaisen Kotkan mahdollisuuksia nousta läänin laidalta pysyväksi läänikeskuksiksi.¹⁸

Karjalaispiirien pettymys oli sitäkin karvaampi, kun valtioneuvosto päätti joulukuussa 1948 sijoittaa Kymen lääninhallituksen Kouvolan kauppalaan. Päätöstä motivoi viiden Kymijoen länsirannan kunnan vaatimus maaherranistuimen sijoittamisesta Kouvolaan sen kompensoimiseksi, että kunnat oli samoihin aikoihin päätetty liittää asukkaiden toiveiden vastaisesti Kymen lääniin.¹⁹ Kouvola oli sodan jälkeen rajoiltaan ahdas ja väkiluvultaan vaatimaton rautateiden solmukohta, jonka konservatiiviset päättäjät olivat suhtautuneet nihkeästi esimerkiksi siirtoväen yritystoimintaan välttääkseen kunnallisten rasitteiden kasvua. Tilanne oli kuitenkin muuttumassa, kun kauppalanjohtajaksi oli nimetty loppusyksystä 1948 siirtokarjalainen Erkki Tuuli.²⁰

Maaherranistuimen menetys Kymenlaaksoon herätti etelä- ja siirtokarjalaisissa piireissä syvää tuotumusta. Paikallinen kauppakamari moitti julkilausumassaan valtioneuvoston syrjäyttäneen ”länin kanta-asukkaiden enemmistön ja koko läänissä asuneen karjalaisen heimon toiveet”. Monenlaiset lähetystöt kävivät vetoamassa eduskuntaan sijoituspäätöksen kumoamiseksi, ja viime kädessä osa seudun kunnista jarrutteli Kouvolan virastotalon rakennustöitä epäämällä siihen tarkoitetut määrärahat.²¹

Tulokset jäivät silti heikoiksi. Valittajille lankesi ikäviä syytöksiä karjalaisuuden ryöstöviljelystä – ja samalla vastapuoli sai motiivin kyseenalaistaa Etelä-Saimaan alueen aitoa karjalaisuutta, koska seutu oli kuulunut niin Topeliuksen *Maamme-kirjassa* kuin maakuntakartoissakin Etelä-Savoon.²²

Kannakselaisuus eteläkarjalaisen identiteetin elementiksi

Protesteista huolimatta maaherranistuimen menetyksestä osattiin ottaa opiksi. Koska lääninhallituksen sijoittaminen Kouvolaan nähtiin pitkälti Kymenlaakson maakuntaliiton aktiivisen

edunvalvonnan tulokseksi, myös Kymen läänin pohjoisosan kunnat alkoivat terästää yhteistyötään.²³ Viipurin menetyksen jäljiltä seudun sairaanhoito-olot olivat onnettomat, mutta parannusta lupasivat suunnitelmat Lappeenrantaan perustettavasta keskussairaalaista. Etelä-Saimaan ja Vuoksenlaakson kuntien välille virisi uuden vuosikymmen taitteessa myös monenlaisia hankkeita seudun talouden ja kulttuurin elävöittämiseksi ja alueellisen identiteetin vahvistamiseksi. Tällainen työ kantoi hedelmää 1950-luvun alkuvuosina, kun entisistä länsikarjalaisista ja etelä-savolaisista reuna-alueista alkoi hahmottua uusi kokonaisuus, Etelä-Karjala. Maakunnallisen edunvalvonnan edistämiseksi vuonna 1954 perustettiin Etelä-Karjalan maakuntaliitto. Se ilmoitti vaalivansa kotialueensa ohella luovutetun Karjalankannaksen kulttuuriperintöä.²⁴

Vain pieni osa viipurilaisista päätyi lopulta asumaan entisen kotikaupunkinsa virastojen uusille sijoituspaikkakunnille. Suurimmiksi viipurilaisten keskittymiksi muodostuivat niiden sijaan pääkaupunkiseutu, Turku, Tampere sekä Lahti, jonne kaupunginjohtaja Uuno Takki oli houkutelut talvisodan jälkeen viipurilaisia yrittäjiä lupaamalla edullisia toimitiloja, tontteja ja lainoja. Lahden tärkeää merkitystä siirtoväkeä vastaanottavana kaupunkina kuvastaa sekin, että valtiolta suunniteltiin 1940-luvun puolivälissä lääniratkaisua, jossa entisen Viipurin läänin kymenlaaksolainen osa olisi liitetty Päijät-Hämeen kanssa yhteisten läänirajojen sisälle ja maaherranistuin sijoitettu Lahteen. Läänin savokarjalaiset alueet olisi puolestaan liitetty Mikkelin lääniin. Ajatus läänin hajottamisesta kahtia ja sen rajojen avartamisesta länteen kaatui kaikkien Kymen läänin kuntien jyrkkään vastustukseen.²⁵

Osa viipurilaisesta kulttuuriperinnöstä ohjautui silti Lahteen. Kaupungista sai jo talvisodan jälkeen uuden sijansa perinteikäs Viipurin musiikkiopisto, ja 1950-luvun taitteessa luovutetun Viipurin omaisuutta hallinnut Torkkelin säätiö (nyk. Viipuri-säätiö) deponoi Viipurin museosta evakuoituiden esine- ja taidekokoelmat 1950-luvun taitteessa Lahden historialliseen museoon. Osa niistä siirrettiin myöhemmin Hämeenlinnaan ja Lappeenrantaan.²⁶

Etelä-Karjalassa museotoimen kehittämiseen tarvittiin maakuntaliiton aktiivista ohjaustyötä. Ponnistelujen tuloksena Lappeenrannan Linnoituksen kaupunginosassa avasivat 1960-luvun alussa ovensa maakuntamuseo ja Etelä-Karjalan taidemuseo. Näihin muistiorganisaatioihin deponoitiin osa Lahteen talletetuista Viipurin historiallisen museon kansatieteellisistä esineistä ja maalauksista, samoin myöhemmin Viipuri-museon Säätiön ja ruotsinkielisen Tyrgilsmuseetin kokoamaa viipurilaista esineistöä. Etelä-Karjalan viipurilaista perintöä symboloi osaltaan Viipurin pienoismalli (ks. Eeva 2021 tässä julkaisussa), jonka maakuntamuseo asetti näytteille 1980-luvun lopulla. Viipuria ja Karjalankannasta käsittelevää kirjallisuutta puolestaan koottiin 1950-luvulta kaupunginkirjaston Carelica-osastoon, joka siirrettiin sittemmin uuteen maakuntakirjastoon.²⁷

Valtiovallan sijoituspäätösten seurauksena Kymen läänin kaupungit erikoistuivat hoitamaan yksittäisiä hallinnon tai talous- ja kulttuurielämän aloja, joita oli ennen hoidettu Viipurissa. Kouvola sai hoitaakseen julkishallinnon palvelut ja toimi varuskuntakeskuksena. Kotkaan taas ohjattiin merenkulun, koulutoimen ja sairaanhoidon yksiköitä. Karjalaisten keskuspaikkojen kaksoisakselin puolestaan muodostivat teollinen Imatran kauppala ja Lappeenranta, josta kehittyi tukkukaupan keskus, keskussairaala-kaupunki ja eteläkarjalaisen kulttuurin keskus. Lappeenrannan asemia koulukaupunkina puolestaan vahvistivat Viipurista sinne siirretyt ammatilliset oppilaitokset.²⁸

Repivä korkeakoulukiista

Viimeistään 1960-luvun puolivälissä valtiovallan täytyi silti myöntää, ettei Itä-Suomen omaehtoinen kaupunkikehitys ollut täyttänyt Viipurin menetyksen jättämää tyhjiötä. Suuri osa karjalaisen liike-elämän ja säätiöiden pääomasta oli siirtynyt Kymen läänin rajojen ulkopuolelle Etelä-Suomen suuriin keskuksiin, ennen muuta Helsinkiin. Itä-Suomessa taas sijaitsi neljä melko tasavahvaa maakuntakeskusta: Kuopio, Mikkeli, Lappeenranta ja Joensuu. Keskittämispäätösten puuttuessa yksikään näistä ei silti ollut noussut täysin ylivertaiseen asemaan. Suurkaupunkikehityksen voimistamiseksi tarvittiin valtiovallan ohjausta, jotta esimerkiksi osa maaseudun vilkastuvasta muuttoliikkeestä voitiin pysäyttää jo aluetaajamiin.²⁹

Koko itäinen Suomi oli jäänyt 1950-luvun lopulla jälkeen muun Suomen sivistyksellisestä kehityksestä, koska tihenevä korkeakoulujen verkosto ei vielä ulottunut Jyväskylän itäpuolelle. Ongelmaa ratkoi kaksi asiantuntijakomiteaa, jotka päätyivät suosittelemaan kokonaan uuden korkeakoulun perustamista Itä-Suomeen. Sitä tarvittiin kansallisella tasolla täyttämään kehittyvän yhteiskunnan työvoiman tarvetta ja suurten ikäluokkien koulutuskysyntää. Nimenomaan Itä-Suomessa korkeakoulun katsottiin palvelevan maan sivistystarpeiden tasapuolista kehittämistä ja korvaavan Viipurin luovuttamisesta aiheutuneita menetyksiä. Teknillistä tiedekuntaa tarvittiin kouluttamaan insinöörejä teollisuuden johtotehtäviin, humanistista tiedekuntaa taas täyttämään seudun opettajapulaa, ja oman kysymyksensä muodosti lääketieteellisen koulutuksen järjestäminen.³⁰

Komiteat ehdottivat uutta korkeakoulua sijoitettavaksi Lappeenrantaan, jolla nähtiin Itä-Suomen kehittyneimpänä alueena parhaat edellytykset koulutuksen järjestämiseen. Teollisuutensa ja koulutetun väestönä ansiosta seutu paikannettiin pikemmin hyvinvoivan ruuhka-Suomen laidalle kuin osaksi kurjistuvaa Itä-Suomea. Komitean perusteluista närkästyttiin niin Joensuussa, Kuopiossa kuin Savonlinnassa, koska korkeakoulun perustaminen valmiiksi hyväosaiselle seudulle nähtiin näiden kaupunkien intressien vastaiseksi. Sen sijaan vedottiin tarpeeseen perustaa korkeakoulu sinne, missä siellä tarjottava koulutus loisi edellytyksiä taantuvan Itä-Suomen rakenteellisten ongelmien ratkaisemiseen.³¹ Korkeakoulutuksen järjestämisestä leimahti vuosia jatkunut raju aluepoliittinen kiista, jonka valtioneuvosto lopulta ratkaisi hajauttamalla Itä-Suomen korkeakoululaitoksen Kuopion, Joensuun ja Lappeenrannan kesken. Päätös toi Lappeenrantaan teknillisen korkeakoulun, jota seudulle oli eniten haviteltu. Sen perustaminen vuonna 1969 täytti samalla ne tavoitteet, joita puoli vuosisataa aiemmin perustettu Viipurin taloudellinen korkeakouluseura oli alkanut ajaa sodan jälkeisinä vuosina (ks. Kohvakka 2021 tässä julkaisussa).³²

Viimeistään tässä vaiheessa Lappeenranta oli vakiinnuttanut asemansa Viipurin kulttuuri- ja sivistysperinnön jatkajana. Tämän aseman se säilytti myös sen jälkeen, kun valtionhallinnon keskittäminen sulki vuonna 1997 Kouvolasta lääninhallituksen virastojen ovet.

Mistään Suomen kaupungista ei silti tullut koskaan uutta Viipuria. Syyt Karjalan keskuskaupungin perinnön hajaantumiseen eivät olleet pelkästään rakenteellisia, vaan johtuivat myös kaupunkien ja alueiden eturyhmien toiminnasta. Itä-Suomen kaupunkikehitystä hidasti 1940-luvulta 1970-luvulle Kymen läänin ja Savo-Karjalan keskikokoisten ja melko tasavahvojen aluekeskusten keskinäinen kilpailu. Kymen, Mikkelin, Kuopion ja Pohjois-Karjalan lääneissä

ei saavutettu yksimielisyyttä valtakunnanosakeskuksesta, johon kaikki seudun kunnat olisivat olleet valmiita keskittämään hallinnolliset ja kulttuuriset toimintonsa. Kaupunkien välinen kilvoittelu patosi jokaisen yksittäisen keskuspaikan mahdollisuudet kasvaa itäsuomalaiseksi suurkaupungiksi, todelliseksi Viipurin perilliseksi.³³

Viitteet

- 1 Koskivirta 2010a-c viitteineen.
- 2 KA, Mikkeli, Viipurin lääninhallitus, Lääninkanslia, Viipurin läänin maaherran kertomus 1940; Lehtonen 1992, 3–7; Koskivirta 2020a, 266–268, Koskivirta 2010b, 306–309.
- 3 Koskivirta 2010b, 278–281.
- 4 Roselius & Tepora 2020, 39.
- 5 Kuujo 1992, 125.
- 6 Koskivirta 2010b, 290.
- 7 Paukkunen 1997, 26–321.
- 8 Kohvakka 2019; Paukkunen 1997, 28–37.
- 9 Paukkunen 1997.
- 10 Koskivirta 2010b, 277–290; Koskivirta 2010c, 321–323; Eskelinen & Niiranen 2003, 47.
- 11 Koskivirta 2010b, 304–308; Juvonen 2012.
- 12 Lehtonen 1992, 3–7; Juvonen 2003, 65–67.
- 13 Koskivirta 2010b, 286.
- 14 Rautvuori 1982, 256; Kivimäki 2019, 401; Koskivirta 2010a, 254.
- 15 Koskivirta 2010b, 302, 307; Kivimäki 2019, 414.
- 16 Koskivirta 2010a, 254, 319; Michelsen 1994; Kivimäki 2019, 401; Paaskoski 2019, 686.
- 17 Koskivirta 2010a, 254–255.
- 18 Juvonen 2003, 69–71; Lehtonen 1992, 67–68; Koskivirta 2010b, 286.
- 19 Lehtonen 1992, 84–85; Koskivirta 2010b, 288, 309; Kivimäki 2019, 427–428
- 20 Juvonen 2003, 70–71.
- 21 Lehtonen 1992, 88–89; Koskivirta 2010, Juvonen 2012.
- 22 Vrt. Juvonen 2003, 71; Paaskoski 2019, 686.
- 23 ”Mikä on Etelä-Karjala”. Erkki Mennolan esitelmä valtiovarainvaliokunnalle, liite Etelä-Karjalan maakuntaliiton vuosikertomukseen 1980. Vrt. myös Kauppinen 1998, 21–24.
- 24 Lappeenrannan kaupunginarkisto: Etelä-Karjalan maakuntaliitto, Väliaikaisen toimikunnan pöytäkirjat, pöytäkirjanote Kymen läänin itäisten kuntien luento- ja neuvottelupäiviltä Lappeenrannassa 20.3.1953. Vrt. Pohjonen 2019, 440–550; Kivimäki 2019, 427–434. Uutta aluekokonaisuutta nimettiin Etelä-Karjalaksi entisen Etelä-Karjalan nuorisoseuran piirissä vuonna 1947 ja Lappeenrannan 300-vuotisjuhlallisuuksissa 1949.
- 25 Juvonen 2003, 68; Nevalainen 2010, 238–239, Kivimäki 2019, 427
- 26 Alkuvaiheista Kuujo 1996, 78; Torckelin säätiön perustamisesta ja roolista historiahankkeissa *ibid.*, 79. Ks. myös Nevalainen 2010, 239.
- 27 Koskivirta 2010b, 311.
- 28 Koskivirta 2010b, 290–291.
- 29 Koskivirta 2010c, 329–330.
- 30 Korkeakoulukomitean mietintö (Komiteanmietintö 7/1956, 48–49), Itä-Suomen kulttuurikomitean mietintö (Komiteanmietintö 48/1961), 8–34.
- 31 Koskivirta 2010c, 325–326.
- 32 Michelsen 1994, 5–8, 30–39, 101; Kohvakka 2016; 2019 sekä tässä teoksessa.
- 33 Koskivirta 2010b, 290–291; Koskivirta 2010c, 338.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Mikkeli

Viipurin lääninhallitus, Lääninkanslia: Maaherran kertomus 1940.

Lappeenrannan kaupunginarkisto

Etelä-Karjalan maakuntaliitto, Väliaikaisen toimikunnan pöytäkirjat.

Tutkimuskirjallisuus ja painetut lähteet

Eskelinen, Heikki & Niiranen, Kimmo (2003). ”Itä-Suomen talouskehityksen pitkä linja ja nykyiset ongelmat”. Kansantaloudellinen aikakauskirja 99.

Historiaa. Lahden konservatorio. (<https://www.concis.fi/organisaatiomme/historiaa/>, viitattu 5.4.2020).

Juvonen, Jaana (2003). Kouvola 1939–2003. Kauppala, läänin pääkaupunki, aluekeskus. Kouvola: Kouvolan kaupunki ja seurakunta.

Juvonen, Jaana (2012). ”Uuteen vaiheeseen – Kymen läänin synty”. Teoksessa Kymenlaakson historia II. Rajamaasta maakunnaksi 1810-luvulta 2000-luvulle, toim. Yrjö Kaukiainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1364:2. Hämeenlinna: SKS.

Kauppinen, Pekka (1998). Runkopuita hakemassa. Pohdintaa Etelä-Karjalan maakuntahistoriasta. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Kivimäki, Ville (2019). ”Sodan synnyttämä maakunta 1936–1952”. Teoksessa Rajamaakunta. Etelä-Karjalan historia II, toim. Anu Talka & Jyrki Paaskoski. Helsinki: Edita, 280–437.

Kohvakka, Mikko (2016). Proaktiivisuutta, sopeutumista vai vastarintaa? Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu ja Joensuun yliopisto osana valtion ja korkeakoulujärjestelmän tilallista muutosta Suomessa 1960-luvulta 1990-luvun alkuun. Publications of the University of Eastern Finland, dissertations in social sciences and business studies 124. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

Kohvakka, Mikko (2019). ”Kiilpailu Karjalan keskuksesta - Joensuun ja Lappeenrannan kaupunginjohtajien aluekäsitys ja Karjala-kuva 1970-luvulta 1990-luvulle”. Historiallinen Aikakauskirja (2019:1), 37–52.

Korkeakoulukomitean mietintö. Komiteamietintö 7/1956. Helsinki: Opetusministeriö.

Itä-Suomen kulttuurikomitean mietintö. Komiteamietintö 48/1961. Helsinki: Opetusministeriö.

Koskivirta, Anu (2010a). ”Luovutetun alueen julkisoikeudelliset yhteisöt”. Teoksessa Karjala itärajan varjossa. Viipurin läänin historia VI, toim. Yrjö Kaukiainen & Jouko Nurmiainen. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino, 249–276, 529–530.

Koskivirta, Anu (2010b). ”Jäännöslääni eheytyy”. Teoksessa Karjala itärajan varjossa. Viipurin läänin historia VI, toim. Yrjö Kaukiainen & Jouko Nurmiainen. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino, 277–320, 530–532.

Koskivirta, Anu (2010c). ”Vahvistuvista aluekeskuksista rakennemuutoksen edelläkävijöiksi”. Teoksessa Karjala itärajan varjossa. Viipurin läänin historia VI, toim. Yrjö Kaukiainen & Jouko Nurmiainen. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino, 321–349, 532–534.

Kuujo, Erkki (1992). ”Viipurin kaupungin hoitokunnan vaiheet 1940–1942”. Teoksessa Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 10. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, 117–159.

Kuujo, Erkki (1996). ”Viipurin kaupungin hoitokunnan vaiheet 1942–1948”. Teoksessa Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 11. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, 62–81.

Lehtonen, Juha (1992). Kymen läänin perustaminen ja Kotkan, Kouvolan ja Lappeenrannan kilpailu läänikeskuksesta 1940–1948. Painamaton Suomen historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

- Michelsen, Karl-Erik (1994).** Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu 1969–1994. Lappeenranta: Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu.
- Nevalainen, Pekka (2010).** ”Siirtoväen asuttaminen ja asettuminen Kanta-Suomeen”. Teoksessa Karjala itärajan varjossa. Viipurin läänin historia VI, toim. Yrjö Kaukiainen, & Jouko Nurmiainen. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino, 228–248.
- Paaskoski, Jyrki (2019).** ”Rajamaasta rajamaakunnaksi”. Teoksessa Rajamaakunta. Etelä-Karjalan historia II. Etelä-Karjalan liitto. Helsinki: Edita.
- Paukkunen, Leo (1997).** Siirtokarjalaisten sijoittuminen vuonna 1994: aineksia tulevaisuuden visioon vuosilta 1940–1996. Jyväskylän yliopisto: Kampus-Kirja.
- Pohjonen, Juha (2019).** ”Uusi rajamaakunta”. Teoksessa Rajamaakunta. Etelä-Karjalan historia II, toim. Anu Talka & Jyrki Paaskoski. Helsinki: Edita, 437–565.
- Rautvuori, Erkki (1982).** ”Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran vaiheita”. Teoksessa Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 5. Helsinki: VSKS, 252–261.
- Roselius, Aapo & Tepora, Tuomas (2020).** Muukalaisten invaasio. Siirtoväki Suomen ruotsinkielisillä alueilla 1940–1950. Helsinki: Kustantamo S&S.
- Talvi, Veikko (1987).** Rajalääni. Kaakkoisen Suomen vaiheita. Kouvola: Kymen lääninhallitus.
- Viipurin historiallisen museon kokoelma. Lahden historiallinen museo. (<http://www.lahdenmuseot.fi/museot/fi/historiallinen-museo/kokoelmat/viipurin-historiallisen-museon-kokoelma/>, viitattu 5.4.2020).
- Viipurin perintö Lahdessa. Lahden historiallinen museo. (<http://www.lahdenmuseot.fi/museot/fi/historiallinen-museo/nayttelyt/viipurin-perintoe-lahdessa/>, viitattu 5.4.2020).

Kuvalähteet

- s. 15** Valokuvat ja kollaasi: Kristiina Korjonen-Kuusipuro.
- s. 26** Kartta: Eemeli Nieminen.
- s. 45** Valokuva: E. M. Staf. Teatterimuseon arkisto. 07032459001.
- s. 51** Valokuva: Matti Pukkila. Teatterimuseon arkisto. 97082002.
- s. 52** Valokuva: Matti Pukkila. Teatterimuseon arkisto. 99027157.
- s. 53** Valokuva: Matti Pukkila. Teatterimuseon arkisto. 99027156.
- s. 55** Valokuva: Eino Nieminen. Teatterimuseon arkisto. 07032783002.
- s. 58** Valokuva: Yrjö Huitinen. Teatterimuseon arkisto. 99028042.
- s. 60** Valokuva: tuntematon. Satu Grünthalin yksityisarkisto.
- s. 62** Valokuva: Tapio Hartikainen. Teatterimuseon arkisto. 96046006.
- s. 81** Valokuva: Valokuvaamo L. Jänis.
- s. 99** Valokuva: Jani Karhu.
- s. 106** Valokuva: Pauli Ukkonen.
- s. 122** **vas.** 1950-luvun kuva Hilda ja Urho Härmän albumi, Päivi ja Ilkka Kuivalaisen yksityisarkisto.
- s. 122** **oik.** Vuoden 2021 valokuva: Kristiina Korjonen-Kuusipuro.
- s. 130** Valokuva: Seppo Pelkonen. Lappeenrannan museot.
- s. 140** Pertti Jarlan yksityisarkisto.
- s. 189** Kuva teoksesta *Elävää historiaa: peruskoululaiselle* (1986).
- s. 191** Kuva teoksesta *Peruskoulun historia: 4 Työkirja* (1975).
- s. 193** Kuva teoksesta *Keskikoulun Suomen historia* (1950).
- s. 205** **ylh.** kuva teoksesta *Karjalan yhteiskoulu. Viipurin uusi yhteiskoulu 1905–1965* (1965).
- s. 205** **alh.** Lappeenrannan museot. WMWE226:1.
- s. 239** Valokuva: Juho Vikstedt. Lahden kaupunginmuseo. LHMVHMLV10338:183 MVHMLV10338_1183.
- s. 240** Valokuva: Leo Nevalainen.
- s. 246** **oik.** Wikimedia Commons.
- s. 246** **vas.** Kansallisarkisto.
- s. 258** Выборгский объединенный музей-заповедник (BOMЗ). Выборг. [Viipurin museotoimi.]
- s. 261** Выборгский объединенный музей-заповедник (BOMЗ). Выборг. [Viipurin museotoimi.]
- s. 263** Выборгский объединенный музей-заповедник (BOMЗ). Выборг. [Viipurin museotoimi.]
- s. 281** Valokuva: Ebbe Linde. Svenska litteratursällskapet i Finland. SLSA 566_386.
- s. 296** Valokuva: tuntematon. Svenska litteratursällskapet i Finland. SLSA 566_es25.
- s. 303** Museoviraston kirjasto.
- s. 316** Museoviraston kirjasto.